

HISTORIA ANTROPOLOGII

JUDYTA GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA

PROFESOR MICHAŁ REICHER (1888 - 1973)

Antropolog, anatom, profesor zwyczajny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1921 - 1945), kierownik Zakładu Anatomii Prawidłowej (1946 - 1962), rektor Akademii Medycznej w Gdańsku (1947 - 1948)

Michał Reicher urodził się w Sosnowcu 17 listopada 1888 roku. Tam też uczęszczał do szkoły powszechnej i gimnazjum. Jako jeden z organizatorów strajku szkolnego został z gimnazjum wydalony i maturę uzyskał w Warszawie w 1907 roku.

Śladem wielu Polaków studiował za granicą. Był słuchaczem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Zurichu. Jego nauczycielami byli między innymi znani w świecie uczeni, jak antropolog Rudolf Martin oraz anatomowie G. Ruge i O. Schlaginhausen. W roku 1912 skończył studia *summa cum laude* uzyskując stopień doktora nauk filozoficznych na podstawie rozprawy *Untersuchungen über die Schädelformen der alpenländischen und mongolischen Brachycephalen*.

Po skończeniu studiów podjął pracę jako asystent przy Katedrze Antropologii Uniwersytetu w Zurichu. Prace z tego okresu poświęcone są głównie badaniom kranjologicznym, a także embriologii makroskopowej. W 1914 roku otrzymuje naukowe stypendium, dzięki któremu ma możliwość wyjazdu do Stanów Zjednoczonych. Pracuje w Zakładzie Embriologii Instytutu Carnegie'go w Baltimore, gdzie kierownikiem był światowej sławy embriolog prof. F. P. Mall. W Zakładzie tym kontynuują rozpoczęte w Szwajcarii badania rozwoju i proporcji ciała płodów ludzkich.

Zmiany wywołane I wojną światową powodują powrót do kraju

w 1915 roku. W tym też roku rozpoczyna pracę jako asystent, a nieco później jako prosekter w Zakładzie Anatomii Opisowej w Warszawie kierowanym przez prof. E. L o t h a.

Na przełomie lat 1920/21 powierzono dr. Michałowi Reicherowi kierownictwo Katedry Anatomii Opisowej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Po roku działalności zostaje mianowany profesorem nadzwyczajnym. Nowa placówka naukowa znajdowała się w bardzo skromnym lokalu i nie posiadała odpowiedniego wyposażenia. Profesor z wielkim zapałem i energią tworzy zakład prawie od podstaw. Gromadzi i uzupełnia wyposażenie naukowe, jak tablice, instrumentarium i bibliotekę. W tym samym czasie powstaje, początkowo skromne, Muzeum Anatomiczne i pracownia montowania szkieletów.

Szczególnie dużo uwagi poświęcał profesor dydaktyce. Doskonale przygotowane i prowadzone wykłady zapewniały liczną frekwencję słuchaczy. Prace organizacyjne jak i czasochłonne zajęcia dydaktyczne godził profesor z badaniami naukowymi. Kontynuował badania proporcji ciała płodów i noworodków. Publikował prace poświęcone temu tematowi, który był referowany również na zjeździe Międzynarodowego Instytutu Antropologii w Pradze, w 1924 roku.

Profesor M. Reicher prowadził też ożywioną działalność naukową poza Zakładem. Był członkiem Towarzystwa Nauk w Wilnie, redaktorem prac naukowych Wydziału Lekarskiego, zorganizował Wileński Oddział Polskiego Towarzystwa Anatomicznego, a także był organizatorem oddziału wileńskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika. Był również członkiem wielu komitetów redakcyjnych.

Wielka pracowitość, wiedza i energia w połączeniu z życzliwością do ludzi sprawiła, że już po niedługim czasie swojej działalności w Wilnie stał się jedną z czołowych postaci Uniwersytetu Stefana Batorego.

Rozwijający się Zakład po kilku latach nie mógł spełniać narastających zadań dydaktyczno-naukowych. Profesor przygotowuje projekt planu nowego gmachu anatomii. Zaangażowanie profesora w pracę naukową i organizacyjną oraz życie ze środowiskiem tworzącym doskonałą atmosferę sprzyjającą rozwojowi nowej placówki było tak duże, że rezygnuje on w 1932 roku z rysującej się możliwości objęcia Katedry Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Poza wykładami z anatomii dla medyków i wykładami anatomii plastycznej dla studentów Wydziału Sztuk Pięknych, w nawiązaniu do wykładów Juliana Talko-Hryncewicza, który przez krótki czas po otwarciu uniwersytetu przebywał w Wilnie, rozpoczyna wykłady z antropologii. Dba też o zwiększenie zbiorów kostnych, głównie kranjologicznych oraz podejmuje antropologiczne badania ludności miejscowej. Na szczególną uwagę zasługują badania ludności karaimskiej, których epizod rozegrał się w czasie okupacji. Okupant uważał, że jest to ludność żydowska. W celu wyjaśnienia tej sprawy gestapo wezwało profesora, który zgłosił

się nie bacząc na własne niebezpieczeństwo. Udowodnił wówczas, powołując się na wyniki własnych badań zawartych w pracy p.t. *Sur les groupes sanguines des Caraimes de Wilno et de Troki*, że Karaimowie są odłamem ludów turko-tatarskich. Bohaterska postawa profesora uratowała lud ten od niechybnej zagłady.

W 1934/35 rozpoczął ciągle badania antropologiczne studentów USB, które kontynuował do wybuchu II wojny światowej. Z innych badań z tego okresu należy wspomnieć o badaniach i konserwacji szczątków króla Aleksandra Jagiellończyka oraz pierwszej i drugiej żony króla Zygmunta Augusta — Elżbiety Rakuskiej i Barbary Radziwiłłówny.

W 1934 roku zostaje oddany do użytku nowy gmach Collegium Anatomicum. W tym też roku profesor zostaje dziekanem Wydziału Lekarskiego USB. Za zasługi naukowe otrzymuje Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

Wybuch II wojny światowej zastał profesora na Półwyspie Helskim skąd z wielkim trudem dotarł do Wilna.

Po krótkiej przerwie profesor wznawia zajęcia w Uczelni do momentu zamknięcia uniwersytetu przez władze litewskie, które w tym czasie przejęły Wilno od Związku Radzieckiego. Ostatni wykład, na którym żegna się ze studentami wygłosił 15 XII 1939 r. Okupacja nie przerywa działalności profesora. Kontynuuje rozpoczęte wcześniej badania, jest współorganizatorem Komitetu Popierania Pracy Naukowej wspierającego ze składek profesorów — młodych, zdolnych adeptów nauki, uczestniczy w nieoficjalnych posiedzeniach naukowych Towarzystwa Przyjaciół Nauki, co najważniejsze, organizuje tajne nauczanie, które trwało do 1945 roku. Należy podkreślić, że po wojnie studia te były zaliczane na uniwersytetach polskich. Profesor Reicher był kierownikiem tajnego Studium Medycznego, uczył w nim po południu, pracując w godzinach rannych jako robotnik budowlany. Praca ta chroniła go przed represjami okupanta.

W 1942 roku nasilone represje, skierowane głównie przeciw inteligencji zmusiły profesora do opuszczenia Wilna i ukrywania się w Gubinach, w domu prof. Kornela Michejdy. W tym też czasie wstępuje do Armii Krajowej obejmując funkcję zastępcy szefa sanitarnego okręgu wileńskiego.

Po zakończeniu działań wojennych wraca profesor do Wilna, gdzie zastaje tylko nikłe resztki swoich naukowych zbiorów. Rękopisy oraz gotowe już do druku prace spłonęły.

W lipcu 1945 roku przyjeżdża do Ożarowa k/Warszawy, ale już z początkiem roku akademickiego 1945/46 obejmuje katedrę Anatomii Prawidłowej Akademii Lekarskiej w Gdańsku. Decyzja przyjęcia katedry w Gdańsku, a nie proponowanej mu równocześnie w Toruniu, jest typowa dla profesora. Motywował ją tym, że bardziej potrzebny będzie

w zniszczonym Gdańsku, gdzie uczelnię trzeba było tworzyć od podstaw. Pełen zapału, z właściwą sobie energią, bogaty w doświadczenia organizuje Zakład Anatomii Prawidłowej. Już 15 grudnia 1945 roku odbywa się pierwszy wykład profesora. Profesor Reicher tworzy nie tylko Zakład Anatomii Prawidłowej, lecz żywo uczestniczy w organizowaniu całej uczelni.

Szczególne zalety profesora, jego serdeczna dobroć i życzliwość połączona z niebywałą rzetelnością i dyscypliną pociągają do Zakładu ludzi oddanych sprawie, nie zrażających się trudną pracą w surowych i ciężkich warunkach powojennych. Działalność w Gdańsku otwiera nowy rozdział w życiu profesora. Nowością jest jednak tylko środowisko i sytuacja. Pierwsze lata pracy w Zakładzie były szczególnie trudne. Brakuje doświadczonej kadry, biblioteki, instrumentarium oraz innych pomocy naukowych. Dlatego też jest to okres jeszcze nie ukierunkowanych badań naukowych. Między innymi opracowuje się wówczas materiały kranjologiczne (A. K r e c h o w i e c k i), nowe metody nakłuwania stawu biodrowego (N. B i t t e l - D o b r z y Ń s k a), bada się unaczynienie kręgow (L. P o r t y c h), a także dokonuje się badań dermatoglicicznych (W. Ł a s i Ń s k i). Dopiero sprowadzenie do Gdańska bogatych zbiorów prymatologicznych oraz księgozbiorów pozwala na ukierunkowanie pracy. Głównym tematem Zakładu staje się antropomorfologia części miękkich. Jest to nawiązanie do szkoły E. L o t h a, który był kontynuatorem w Polsce badań T. C h u d z i Ń s k i e g o w Paryżu. Jakkolwiek umiłowaniem kierunkiem badań profesora była anatomia części miękkich, dążył również do rozwijania w Zakładzie innych kierunków. Dzięki temu rozpoczęto badania neurologiczne (O. N a r k i e w i c z), zajęto się też anatomią doświadczalną (M. N a r k i e w i c z o w a) oraz paleoantropologią (J. G ł a d y k o w s k a - R z e c z y c k a).

Cieszący się wielkim autorytetem oraz powszechnym szacunkiem profesor piastował liczne godności w uczelni. W 1946 zostaje wybrany dziekanem Wydziału Lekarskiego, a w 1947 — rektorem Gdańskiej Akademii Lekarskiej.

Rok 1948 był rokiem krytycznym w życiu profesora, ujawniła się bowiem choroba serca. Pierwszy zawał serca częściowo wykluczył profesora z wykonywanych obowiązków. Rezygnuje z funkcji we władzach uczelni i z większości obowiązków dydaktycznych. Przez trzy poprzednie lata zdążył jednak wychować następców, którym mógł przekazać zajęcia ze studentami. Sam natomiast poświęcił się całkowicie pracy naukowej. Poza kierowaniem rozwojem naukowym swoich pracowników, resztę czasu poświęcał pisaniu podręcznika *Anatomia Człowieka*. W 1951 roku zostaje honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Lekarskiego.

W 1962 roku profesor Reicher odchodzi na emeryturę. Przekazuje Zakład ze świetnie wyszkoloną kadram Wiesławowi Ł a s i Ń s k i e m u. Nie znaczy to jednak, że przestaje interesować się Zakładem. Jest w nim pra-

wie codziennie. Uczestniczy w zebraniach naukowych, opiekuje się nadal pracą naukową wielu pracowników służąc im pomocą w doborze tematów prac oraz prowadząc prace doktorskie i konsultując habilitacyjne.

W 1964 r. zostaje honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Anatomicznego, a w 1967 roku zostaje wybrany Przewodniczącym Gdańskiego Towarzystwa Naukowego przyczyniając się do ożywienia jego działalności. W 1965 roku Akademia Medyczna w Gdańsku przyznaje profesorowi Reicherowi za zasługi na polu naukowym tytuł Doktora Medycyny Honoris Causa. Nadal jest też członkiem licznych towarzystw naukowych w kraju i za granicą, jak: Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Polskiego Towarzystwa Anatomicznego i Lekarskiego, Association des Anatomistes de la Langue Française, Société des Morphologie de Paris, Schweizerische Gesellschaft für Anthropologie und Ethnologie, poza tym był członkiem korespondentem Société d'Anthropologie de Paris i b. Polskiej Akademii Umiejętności oraz członkiem komitetu Redakcyjnego *Folia Morphologica*, *Acta Anatomica* i *Przeglądu Antropologicznego*.

Podkreślić należy sposób uczestniczenia profesora w dyskusjach naukowych. Jego krytyka była niekiedy bardzo surowa, ale zawsze trafna. Jako człowiek niesłychanie dokładny i rzetelny żądał tego również od innych. Uważał rzeczową dyskusję za czynnik pobudzający i rozwijający młodego naukowca, a nie zniechęcający do dalszej pracy.

Podobnie jak w Wilnie, również w Gdańsku, już w pierwszym okresie swej działalności stał się osobą nie tylko ogólnie szanowaną, posiadającą wielki autorytet, lecz był też serdecznie lubiany tak przez młodzież jak i pracowników uczelni. Interesował się bowiem życiem wszystkich związanych z uczelnią uczestnicząc w różnych imprezach, gdzie mógł bezpośrednio swoją postawą oddziaływać na otoczenie. Posiadał wielki dar przekazywania nie tylko wiedzy, ale i wskazywania tego co w życiu najważniejsze: prawość, rzetelność, życzliwość oraz wrażliwość na cierpienia i krzywdy innych.

Profesor Reicher pozostawił po sobie znaczący w nauce dorobek. Są to głównie prace prymatologiczne, które w liczbie ponad 70 wyszły ze stworzonej przez niego szkoły prymatologicznej. Prace te przedstawił w syntetycznym ujęciu w publikacji p.t. *The internal organs and their anthropological significance*. Nie mniejsze znaczenie w nauce odegrały wyniki jego badań poświęcone embriologii makroskopowej. Ustalone przez profesora normy oraz metody badań płodów i noworodków zdobyły trwałą pozycję w literaturze światowej i są stale cytowane w pracach poświęconych temu zagadnieniu.

Dziełem, które upamiętnia jego postać, nie tylko wśród uczonych, lecz również wśród lekarzy i studentów jest wielotomowy podręcznik *Anatomia człowieka*. Jakkolwiek zakres nauczania anatomii uległ pewnemu

ograniczeniu powodując ukazywanie się podręczników mniej obszernych, niemniej podręcznik „Bochenka-Reichera” jest nadal podstawą nauki anatomii dla tych wszystkich, którzy przedmiot ten studiują. Przy tej okazji należy wspomnieć o jednym jeszcze, jakże pięknym rysie charakteru profesora Reichera. Był niezwykle skromny. Skromność profesora wyraziła się między innymi w jego podejściu do autorstwa całkowicie przez niego przereklamowanego, z uwzględnieniem najnowszych osiągnięć w anatomii i pokrewnych jej nauk, a więc na nowo napisanego podręcznika anatomii. Ponieważ jednak w pracy tej oparł się na podręczniku napisanym przez Adama Bochenka, na pierwszym miejscu umieścił nazwisko tego autora. Ten szlachetny gest złożony w hołdzie zmarłemu anatomowi nie był odosobniony. Chęć profesora do pokazania dorobku czy osiągnięć innych wyrażała się też tym, że jakkolwiek niejednokrotnie był inspiratorem a także współautorem pracy swego ucznia, z zasady nie dopisywał swego nazwiska. Pomoc młodszemu w pracy naukowej uważał za swój obowiązek.

O wielkiej roli, jaką odegrał profesor w życiu polskiej, nauki świadczy też liczne grono jego uczniów. Doktoryzował 16 osób i prowadził siedem przewodów habilitacyjnych. Stworzył prawdziwą „szkołę anatomów”, z jego Zakładu bowiem wyszło wielu pracowników nauki, którzy objęli większość katedr anatomii prawidłowej w kraju.

W uznaniu zasług naukowych i organizacyjnych odznaczony zostaje, poza wspomnianymi już wyżej, w 1954 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, w 1955 r. Medalem 10-lecia Polski Ludowej, w 1959 r. Orderem Sztandaru Pracy II Klasy, w 1960 r. odznaką „Za Zasługi dla Miasta Gdańska”, w 1964 r. — Odznaką Tysiąclecia.

Profesor Michał Reicher posiadał rzadki dar doboru pracowników. Sprawiała to jego niezwykła osobowość. Serdeczna życzliwość, wrażliwość na krzywdy innych, szczególny takt oraz prawość i rzetelność w połączeniu z wielką wiedzą i doświadczeniem były tym co stwarzało w Zakładzie i wszędzie tam gdzie był obecny niepowtarzalny klimat.

Umiłował gorąco ludzi i ojczyznę, pełen hartu ducha, męstwa i poświęcenia służył im wiernie przez całe życie. Będąc doskonałym wzorem Człowieka, Polaka i Uczonego przeszedł przez życie wzbogacając wszystkich, którzy mieli szczęście z nim się zetknąć. Pozostawił po sobie nie tylko trwałe ślady w nauce, lecz również serdeczną pamięć wśród swoich uczniów i przyjaciół. Zmarł 30 sierpnia 1973 roku.

Poczuwam się do miłego obowiązku podziękowania za cenne uwagi i uzupełnienia Pani Wandzie Reicherowej i Panu Prof. Michałowi Ćwirko-Godyckiemu. Wykorzystałam też informacje zawarte we wspomnieniu o profesorze Reicherze napisanym przez prof. W. Łasińskiego: — *Profesor Michał Reicher — his life and work*, Folia Morphologica, 1974, 33, 2, 85 - 90, i: *Profesor Dr Michał Reicher — w 80 rocznicę*

urodzin, *Folia Morphologica* 1968, 27, 4, 421 - 425, oraz we wspomnieniach napisanych przez prof. O. Narkiewicza: *Michał Reicher (1888 - 1973)*, *Ann, Acad. Med. Gedan.*, 1974, 4, 615 - 623.

SPIS PRAC PROF. DRA MICHAŁA REICHERA

1. *Untersuchungen über die Schädelform der alpenländischen und mongolischen Brachycephalen. I. Zur Charakteristik einiger brachycephaler Schädelformen.* Z. Morphol. Anthropol., 1912, 15, 421 - 562.
2. *Untersuchungen über die Schädelform der alpenländischen und mongolischen Brachycephalen. II. Vergleich der alpenländischen brachycephalen Schädel mit den mongoloiden.* Z. Morphol. Anthropol., 1913, 16, 1 - 64.
3. *Beitrag zur Anthropologie des Calcaneus.* Arch. Anthropol., 1913, 12, 108 - 133.
4. *Rozwój wzrostu i proporcji ciała płodów ludzkich.* Arch. Nauk Antropol. Tow. Nauk. Warsz., 1923, 2, 1 - 87.
5. *Wzrost kończyn człowieka przed urodzeniem.* Praca Tow. Przyj. Nauk. Wydz. III, (Wilno), 1924, 2, 57 - 120.
6. *Plan budowy gmachu anatomicznego w Wilnie.* [W:] Księga Pamiątkowa XII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w roku 1925. T. I, Warszawa 1926, 218.
7. *Proporcje kończyn ludzkich.* [W:] Księga Pamiątkowa XII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w roku 1925. T. I, Warszawa 1926, 238 - 239.
8. *Croissance des membres de l'homme avant la naissance.* Institut International d'Anthropologie — II Session, Praque, 1924, Ed. Librairie E. Nourry, Paris 1926, 1 - 8.
9. *O wzroście twarzy człowieka przed urodzeniem.* [W:] Pamiętnik I Zjazdu anatomiczno-zoologicznego w Warszawie, 1926, 90 - 91.
10. *Croissance de la face chez le foetus humain.* Institut International d'Anthropologie, III session, Amsterdam 1927, Ed. Librairie E. Nourry, Paris 1928, 1 - 6.
11. *Contribution à l'étude anatomo-topographique du système de l'aorte chez l'homme adulte et le nouveau-né.* C. R. Assoc. Anat., 26-me Réunion. 1931, 445 - 461.
12. *Sur les groupes sanguines des Caraimes de Wilno et de Troki.* Antropologie (Praha), 1932, 10, 259 - 267.
- Toż w streszcz.: *Grupy krwi u Karaimów trockich i wileńskich.* [W:] Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu, wrzesień 1933. Poznań, 1933, 389 - 390.
13. *Topografia aorty i początków jej wielkich gałęzi brzusznych u dorosłego i noworodka.* Prace Tow. Przyj. Nauk. Wydz. Nauk Mat. Przyrod., (Wilno), 1933, 7, 409 - 459.
14. *Niektóre cechy anatomiczne szczątków królewskich z Bazyliki Wileńskiej.* [W:] Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu. Poznań 1933, 391 - 399.
15. *Typy konstytucjonalne i ich charakterystyczne cechy morfologiczne.* *Folia Morphol.* (Warsz.), 1937, 7, 254 - 256. (Wspólnie z H. Murza-Murczyc i W. Sylwanowiczem).
16. *Anatomia prawidłowa w Planie 6-letnim.* *Folia Morphol.* (Warszawa) 1952, 3, 277 - 292.
17. *Bochenek — Anatomia człowieka.* T. I, wyd. V, PZWL, Warszawa 1952.
18. *Bochenek — Anatomia człowieka.* T. II, wyd. V, PZWL, Warszawa 1953.

19. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. I, wyd. VI, PZWL, Warszawa 1954.
20. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. II, wyd. VI, PZWL, Warszawa 1954.
21. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. III, wyd. IV (I), PZWL, Warszawa 1955.
22. *Sto lat antropologii polskiej 1856 - 1956. Ośrodek Wileński*. Mat. Prace Antropol. (Wrocław), 1956, 38, 5 - 20. (Wspólnie z W. Sylwanowiczem).
23. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. I, wyd. VII (zmienione), PZWL, Warszawa 1957.
24. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. II, wyd. VII, PZWL, Warszawa 1958.
25. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. IV, wyd. IV (I), PZWL, Warszawa 1958.
26. *Wspomnienie o Walentym Romanowiczu*. [W:] Katalog wystawy prac W. Romanowicza w Toruniu. Toruń 1958.
27. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. V, wyd. (I), PZWL, Warszawa 1960.
28. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. III, wyd. (II), PZWL, Warszawa 1961.
29. Edward Loth — *Jego życie i praca*. Folia Morphol. (Warsz.), 1961, 20, 4, 219 - 233.
30. *Wspomnienie o Janie Prüfferze*. Studia Soc. Torunensis. Sec. E. 1961, 6, 7 - 14.
31. *Uroczystość w warszawskim Collegium Anatomicum*. Folia Morphol. (Warsz.), 1961, 20, 205 - 207.
32. *Quelques observations concernant les organes internes du thorax chez les primates*. Bull. Assoc. Anat., 47 Réunion, Naples 1961, 670 - 674. (Wspólnie z W. Łasińskim i H. Szostakiewicz-Sawicką).
33. *Les lobes pulmonaires et les scissures interlobaires chez les primates*. Bull. Assoc. Anat., 48 Réunion, Toulouse 1962, 1152 - 1160. (Wspólnie z W. Łasińskim, H. Szostakiewicz-Sawicką i M. Zajkowską-Rozmarynowską).
34. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. VI, wyd. I. PZWL, Warszawa 1963.
35. *Reflections about the primatological examinations of the interior organs*. Akten des anthropologischen Kongresses 1961 Mikulov. Antropologie (Praha), 1963, 15, 217 - 225.
36. *Osiągnięcia morfologii w XX-leciu Polski Ludowej*. Folia Morphol. (Warsz.), 1964, 23, 325 - 346.
Toż w jęz. ang.: *Polish morphology in the past twenty years*. Folia Morphol. (Warsz.), 1964, 23, 203 - 204.
37. *Asymetria żył głównych górnych u naczelnych i jej znaczenie dla antropogenezy*. Mat. Prace Antropol. (Wrocław), 1964, 70, 177 - 182 (Wspólnie z H. Szostakiewicz-Sawicką).
38. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. VII, wyd. II (I), PZWL, Warszawa 1965.
39. *Jan Czekalski (nekrolog)*. Bull. Schweiz Anthropol. Ethnol., 1965, 42, 21 - 32.
40. *Stanisław Hiller*. Folia Histochem. Cytochem., 1966, 4, 217 - 222. (Wspólnie z W. Mozołowskim).
41. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. I (I+II), wyd. VIII (IV), PZWL, Warszawa 1968.
42. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka*. T. II (III+IV), wyd. VI (III), PZWL, Warszawa 1969.

43. *The internal organs in primates and their anthropogenetic significance.* Przegł. Antropol., 1969, 35, 19 - 82.
44. *Wspomnienie o Kazimierzu i Eugenii Stołyhwach.* Folia Morphol. (Warsz.), 1970, 29, 121 - 128.
Toż w jęz. ang.: *In memory of Kazimierz and Eugenia Stołyhwo.* Folia Morphol. (Warsz.), 1970, 29, 105 - 1122.
45. *Wspomnienie o profesorze Sergiuszu Schilling-Siengalewicz, w 20-rocznicę zgonu.* Arch. Med. Sąd., 1970, 20, 161 - 164.
46. *Jerzy Stanisław Aleksandrowicz — Strzępy wspomnień w świetle jego listów.* Folia Morphol. (Warsz.), 1971, 30, 333 - 342.
Toż w jęz. ang.: *Jerzy Stanisław Aleksandrowicz — Reminiscences and letters.* Folia Morphol. (Warsz.), 1971, 30, 295 - 304.
47. *Wspomnienie o Stanisławie Poniatowskim.* Znak, 1972, 24, 392 - 401.
48. *Mięśnie grzbietu w rozwoju rodowym a postawa ciała.* Folia Morphol. (Warsz.), 1972, 31, 459 - 468. (Wspólnie z H. Szostakiewicz-Sawicką i O. Narkiewiczem).
Toż w jęz. ang.: *Body posture and dorsal muscles in phylogenesis.* Folia Morphol. (Warsz.), 1972, 31, 409 - 417.
49. Bochenek-Reicher — *Anatomia człowieka.* T. III (V), wyd. V (II), PZWL, Warszawa 1974.
50. *Tajne nauczanie medycyny w Wilnie w latach 1939 - 1945.* [W:] *Z dziejów nauczania medycyny i farmacji w latach 1939 - 1945.* PZWL, Warszawa 1957.

Zakład Anatomii Prawidłowej
Akademii Medycznej w Białymstoku
Mickiewicza 2 a, 15-230 Białystok

A BIOGRAPHY OF PROFESSOR MICHAŁ REICHER (1888 - 1973)

by JUDYTA GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA

Professor Michał Reicher, outstanding Polish anatomist and physical anthropologist had been born in Sosnowiec, Poland (Nov. 17, 1888). He has graduated from University of Zürich, wherefrom he received PhD in 1912. After assistantships at universities in Zürich and Warsaw he had been offered a chair of anatomy at Stefan Batory University in Vilno (1920/21). He remained in this chair until World War II, occasionally working also as a dean of the medical school and performing many other duties in various scientific institutions and learned societies. After the war Michał Reicher accepts a chair of anatomy at medical school in Gdańsk where he remains until his death in 1973. His main area of interest was anthropomorphology of soft parts, however he made a number of important contributions to other subdisciplines of medical sciences and physical anthropology.

W. Wickler, U. Seibt, *Das Prinzip Eigennutz. Ursachen und Konsequenzen sozialen Verhaltens*, Hoffman und Campe Verlag, Hamburg 1977, ss. 373.

Najnowsza praca Wicklera i Seibt — znanych etologów — poświęcona jest prawidłowościom zachowania społecznego. Pojęcie zachowania ma podstawowe znaczenie w etologii: przy jego pomocy jednostka współdziała ze swym otoczeniem i z innymi osobnikami, a przez to funkcjonuje społeczeństwo i przystosowania ekologiczne (s. 9). Autorzy starają się uniknąć dwóch skrajności: operowania wyłącznie abstrakcyjnymi modelami matematycznymi lub też prostego nagromadzenia faktów. Podkreślają jednocześnie znaczenie teorii w badaniach naukowych: „Teorie pomagają uporządkować myśli, zestawić wyniki i sformułować nowe problemy. Ich wartość polega przy tym na prognozach. Przewiduje się tu nie to co będzie, ale czego się nie zna. Teorie naukowe dotyczą raczej nie znanych jeszcze zależności niż zjawisk w przyszłości” (s. 9).

W pracy przyjęto jako podstawę wyjaśniania genetyczną teorię zachowania społecznego. W myśl tej koncepcji wzajemna pomoc jest ogólnie korzystna nie tylko pomiędzy rodzicami i dziećmi, ale także pomiędzy innymi krewnymi. Pomoc spokrewnionej jednostce służy w tym wypadku utrzymaniu się własnych genów (s. 95). Podstawową ideą przyjętą w pracy jest założenie, że zachowanie organizmu ma wpływ na występowanie genów w następnym pokoleniu. Zwierzęta nie postępują przy tym świadomie i celowo w rozprzestrzenianiu własnych genów. Wynik ten bierze się stąd, że zachowanie organizmu jest tak właśnie zaprogramowane. Utrzymanie i rozmnożenie własnego dziedzictwa genowego ma priorytet przed przeżyciem innych przedstawicieli gatunku. Według autorów zasada ta nazywana „zasadą własnej korzyści” jest podstawą zachowania społecznego zwierząt. Jej istotą jest strategia rozpowszechniania własnych genów. Autorzy przytaczają bardzo bogaty materiał faktograficzny, który stanowi poparcie tej tezy. Zachowanie służy więc nie przeżyciu jednostki (stanowisku darwinizmu społecznego), ani gatunku (pogląd wielu biologów), ale rozprzestrzenianiu określonego typu genów. Kooperacja i konkurencja w świecie zwierząt określona jest — według autorów — przez konieczny w tym celu nakład czasu, energii i ryzyka, osiągnięty sukces w rozpowszechnianiu własnych genów, a także przez pokrewieństwo pomiędzy jednostkami. Całokształt zachowań społecznych wykazuje jednocześnie ścisłą zależność od warunków środowiska. „Zasada własnej korzyści” pomaga wyjaśnić szereg problemów zachowania zwierząt (problem wzajemnych korzyści, ekonomię zachowania, kwestię porozumiewania się między zwierzętami itp.). Przy okazji autorzy wskazują także na szereg luk we współczesnej etologii.

Na uwagę zasługuje rozdział ostatni poświęcony człowiekowi. Także u ludzi występują w zachowaniu paralele do „zasady własnej korzyści”. Jednakże nie wystarcza tu jedynie znajomość biologicznych prawidłowości powstania życia społecznego; zachowanie społeczne ludzi kształtują bowiem także inne prawa. Wskazuje się też na konieczność zintensyfikowania badań nad ewolucją idei, języków, form kulturowych.

Recenzowana książka należy niewątpliwie do najciekawszych z ostatnio wydanych prac z dziedziny etologii różniąc się od innych oryginalnością podejścia do wielu zasadniczych problemów. Stanowi ona cenną pomoc dla biologów, etologów, psychologów, socjologów i wszystkich zajmujących się problemami życia społecznego. Ze względu na walory poznawcze pracy celowe byłoby jej przetłumaczenie na język polski.

E. Kośmicki (Poznań)